

**VROUWEN OVER
HUN ERVARINGEN
IN HET VOLWASSENENONDERWIJS**

gesprekken met deelnemers

De effecten en de vervolgmogelijkheden van het volwassenenonderwijs zijn vaak nogal onduidelijk en er is ook nog niet zoveel over geschreven. Dit themanummer is een goede gelegenheid om mensen die zelf aan een volwassenenleergroep hebben deelgenomen, hierover aan het woord te laten.

Maria-An Schut praatte met een groep vrouwen die twee en een half jaar op de Open School zat en waarvan zij begeleidster was. Stefie Schalkwijk praatte met een groep vrouwen die zij begeleidde tijdens de tweejarige cursus Volwassenen op Herhaling; zij maakt voor Moer het verslag. Eerst vertelt ze in het kort iets over de cursus Volwassenen op Herhaling en de Open School, en over de vrouwen die aan de gesprekken deelnemen. Daarna volgt een weergave van de twee gesprekken en tenslotte enkele concluderende opmerkingen ten aanzien van de effecten en de vervolgmogelijkheden van het volwassenenonderwijs voor vrouwen.

Volwassenen op Herhaling

Sinds vijf jaar draait in de Amsterdamse Kinkerbuurt de cursus Volwassenen op Herhaling. Deze cursus is bedoeld voor mensen die weinig schoolopleiding hebben gehad en die in de buurt wonen. De cursus is door vrijwilligers opgezet en wordt nu gedeeltelijk gesubsidieerd.

In de afgelopen jaren is gebleken dat het meestal vrouwen zijn die naar de cursus komen. De groepen die overdag draaien bestaan alleen uit vrouwen. De avondgroepen zijn gemengd samengesteld, maar daarin blijft het aantal mannelijke deelnemers klein.

De cursus is gestart als een soort herhalingscursus van lagere-schoolkennis. In de loop van de jaren is daar verandering in gekomen. De vragen naar schoolse kennis (taal en rekenen) bleken vaak te maken te hebben met zelfwaardering en vragen naar sociale vaardigheden. Langzamerhand is in de manier van werken dan ook meer de nadruk daarop komen te liggen. Maar de koppeling van het oude schoolbeeld aan de naam van de cursus is hierbij wel een belemmering, want mede daarvoor komen echte leervragen vaak moeilijk naar voren.

In de cursus wordt geprobeerd om vanuit de ervaringen en vragen van de cursisten aan verschillen-

de thema's te werken. Hierbij is taal een geïntegreerd onderdeel.

De vrouwen die hier aan het woord komen hebben twee keer voor een periode van oktober tot mei de cursus gedaan. In het eerste jaar zaten ze in verschillende beginnersgroepen, in het tweede jaar in dezelfde vervolggroep. De groepen kwamen één ochtend in de week bij elkaar. De vervolggroep bestond aan het begin van het jaar uit twaalf vrouwen. Twee van hen hielden in de loop van het jaar met de cursus op. Zeven van de tien vrouwen die de cursus afmaakten bleven daarna met elkaar in contact, de drie andere zijn uit het oog verdwenen.

De vrouwen die een avond over de cursus praatten zijn tussen de 30 en 45 jaar. Na de lagere school zaten ze één of twee jaar op de huishoudschool: één vrouw ging naar de mulo maar maakte die niet af. Daarna gingen ze allemaal werken: thuis als hulp in de huishouding, op een atelier, als verkoopster, totdat ze trouwden en kinderen kregen. Ze kwamen met verschillende motivaties naar de cursus: voor taal, voor rekenen, om de kinderen te kunnen helpen met huiswerk, voor algemene ontwikkeling, voor contacten, voor een ochtendje uit huis. Na een jaar cursus besloten ze om ook aan de vervolgcursus mee te doen.

Open School

In januari 1978 startte in Amsterdam-Noord één van de veertien officiële proefprojecten van de Open School. Dit project was gericht op vrouwen die niet veel meer opleiding hadden dan de lagere school en die in Amsterdam-Noord woonden. Van de vele vrouwen die zich voor de Open School aanmeldden konden er 75 geplaatst worden in vijf groepen die per buurt werden samengesteld. Voor de vrouwen voor wie geen plaats was werden 'spontane' Open School-groepen georganiseerd die door vrijwilligsters begeleid werden.

De Open School-groepen kwamen per buurt een ochtend in de week bij elkaar. Hierin werd vanaf het begin gewerkt aan thema's en Nederlandse taal vanuit de ervaringen en vragen van de vrouwen. Daarnaast kwamen alle groepen op de vakkendag bij elkaar waar iedereen naar keuze kon werken aan de vakken die ze leuk vond.

Het eerste Open School-project duurde tot juni 1980. In het laatste half jaar daarvan werd uitgebreid aandacht besteed aan de vervolgmogelijk-

heden voor alle deelnemers.

De vrouwen die hier aan het woord komen zaten twee en een half jaar bij elkaar in een groep van vijftien deelnemers. Een paar daarvan vielen onderweg af maar hun plaatsen werden door nieuwe vrouwen opgevuld. Tien vrouwen uit deze groep zijn na afloop van de Open School als groep met elkaar verder gegaan. De andere vijf wilden hun aandacht nu liever aan andere dingen besteden.

De vrouwen die het gesprek met elkaar voerden zijn tussen de 35 en 56 jaar. Ze hebben na de lagere school allemaal een of twee jaar vervolgonderwijs gehad op de huishoudschool, de nijverheidsschool en de mulo. Daarna gingen de meesten werken als verkoopster, op een atelier en een van hen werkte op een fabriek. Daarna trouwden ze en kregen twee of drie kinderen.

Hun motivaties om weer naar school te gaan komen ongeveer overeen met die van de vrouwen van de cursus Volwassenen op Herhaling. Alleen gingen ze met een wat andere instelling naar de school vanwege het officiële karakter ervan en doordat ze er vanuit gingen dat de school in ieder geval twee jaar zou gaan duren. Behalve het inhalen van een gemiste kans leken nu ook mogelijkheden van een beroepsopleiding en werk buitenshuis in het verschiets te liggen.

Ondertussen draaien er op de Open School in Amsterdam-Noord vanaf november 1980 weer nieuwe groepen die voortbouwen op de opgedane ervaringen tijdens het eerste project. Maar hun voortbestaan wordt bedreigd door de bezuinigings- en insluizingsplannen van minister Pais.

Gesprek van de Volwassenen op Herhaling-groep

Carla, Els, Len, Suze, Grietje, Irene en Truus zijn na hun tweede jaar bij de cursus Volwassenen op Herhaling uitgewaaid naar de moeder-mavo, nog een jaar naar de vervolgcursus en andere bezigheden. Maar sinds de afloop van de cursus komen ze wel regelmatig voor de gezelligheid bij elkaar. Een van die bijeenkomsten was georganiseerd om te praten over de vraag: wat merk je nu in je dagelijkse situatie van het feit dat je twee jaar op de cursus hebt gezeten?

Het gesprek gaat in eerste instantie over *taal* en vooral spelling. Voor de meeste vrouwen was het belangrijk om foutloos te kunnen schrijven. Daaraan hebben we in de cursus gewerkt door oude schoolkennis op te halen. Maar na verloop van

tijd werd het duidelijk dat het eigenlijk meer gaat om *durven* schrijven dan om *foutloos* schrijven.

Carla: 'Ik voel me nu minder onzeker als ik iets moet schrijven. Ik doe het nog niet foutloos, maar daar heb ik nu meer maling aan. Ik zie dat iedereen wel fouten maakt.'

Len: 'Ik doe m'n best, ik gebruik wat ik heb geleerd en verder moeten ze me maar begrijpen. En als ze dat niet doen, dan willen ze me niet begrijpen.'

Maar durven praten is minstens zo belangrijk. Door middel van bijvoorbeeld een rollenspel oefenden we in de cursus moeilijke situaties waar je voor komt te staan en waarin je je vaak onzeker voelt.

Els: 'Je werd dan gedwongen om je mond open te doen en je niet te laten afschepen. Ik heb er veel profijt van dat ik dat geleerd heb.'

Len en Grietje vullen dit aan met voorbeelden: afwijzen van een toegewezen woning en bezoek aan de dokter.

Grietje: 'Maar ook door het praten in de groep heb ik veel geleerd. Ik heb niet meer het gevoel dat alles wat ik doe "stom" is.'

Irene, Els, Suze en Truus zijn na de cursus naar de *moeder-mavo* gegaan. Ze hebben daardoor wel een steuntje in de rug. Vooral Irene en Suze merken dat ze veel vrijer zijn dan twee jaar geleden en veel meer durven zeggen. Met Nederlands hebben ze een voorsprong op de anderen, omdat daar veel aan de orde komt wat we in de cursus ook al hebben gedaan. Maar de manier van leren is wel heel anders, veel schoolser.

Suze: 'Met Nederlands kregen we aan het begin van die saaie droge stukken, zoals over de dichter Roland Holst. Dat vond ik wel vervelend, want dat staat zo ver van je af.' Ook de onderwerpen die in de les ter sprake komen worden niet zelf gekozen.

Suze: 'Je hebt niets te kiezen, alles gaat volgens het boekje. Maar het kiezen vind ik ook niet het belangrijkste. Als het onderwerp me maar boeit, als ik er maar iets mee te maken heb, dan leer ik er tenminste van.'

Truus vindt dat het systeem op de moeder-mavo ook niet klopt, omdat het te veel is afgestemd op de lagere school, op kinderen en niet op volwassenen.

Cijfers zijn op de moeder-mavo wel belangrijk en daar valt ook niet aan te tornen. Els: 'Vroeger haalde ik nooit goeie cijfers. Ik ging altijd met m'n hakken over de sloot naar de volgende klas.

Maar nu moet en zal ik hoge cijfers halen. Ik weet dat ik het kan.'

In de cursus was de waardering zoals bij het werken aan een thema belangrijker dan een cijfer. Maar dat is ook het verschil met de moeder-mavo, daar gaat het om vakken, om repetities en het diploma als einddoel. De sfeer is ook anders, de klassen zijn groot en de groepen wisselen. Maar het wordt langzaamaan wel gezellig. 'De vier' hebben ook veel steun aan elkaar. Ze hebben dezelfde vakken, zitten samen in subgroepjes en maken veel lol met elkaar. Ook helpen ze elkaar door moeilijke perioden heen zoals toen Truus een maand ziek was. Ze zijn vooral naar de moeder-mavo gegaan 'om wat om handen te hebben' en 'omdat leren leuk is'. Het gaat hen niet direct om een diploma.

Len doet nog een jaar *de vervolggroep* van de cursus. Ze voelt zich daarin lekker op haar gemak en ze vindt het ook fijn dat de cursus in de buurt is waar ze woont. 'Op den duur wordt het mischien te gemakkelijk. Ik zou ook wel eens iets anders willen, maar de stap naar de moeder-mavo vind ik nogal beangstigend. Ik kijk tegen al die jaren aan.'

Carla en Grietje zijn na de cursus niet in een opleiding verder gegaan.

Carla: 'Ik heb er geen behoefte aan om naar de moeder-mavo te gaan. De cursus vond ik prima, een ochtend uit huis, meer wil ik niet. Een avond als deze en de koffieochtenden vind ik ook heel gezellig. Misschien ga ik nog wel eens een VOS-cursus doen.'

Grietje: 'Ik wilde ook niet naar de mavo, ik heb nog een soort schoolvrees. Ik doe liever andere dingen. Ik zit nu op tennissen en ik zwem een keer in de week, ook met vrouwen. Vroeger zei ik: dat is niks voor mij, eigenlijk met alles, en dan bleef ik maar thuis. Nu ben ik er wel alleen op afgestapt en ik vind het hardstikke leuk.

De effecten van de cursus zijn dan ook in *andere dingen* dan in een duidelijke vervolgopleiding zichtbaar.

Grietje: 'Ik ben naar school gegaan voor contacten en om wat bewuster te worden. Ik lees nu veel meer en luister ook meer naar de radio. Ik ben veel vrijer, brutaler geworden.'

Suze: 'Ik ook, ik durf nu meer m'n mond open te doen, niet alleen op school maar ook thuis. Het gebeurt geleidelijk aan. Ik merk in allerlei dingen, zoals een avondje uit, dat ik meer voor mezelf opkom.'

Len: 'Ik durf nu meer op dingen af te stappen. Vroeger liet ik allerlei klussen door m'n man opknappen. Nu doe ik dat zelf, zoals die woning afwijzen. Daar heb ik me dan eerst wel ontzettend druk om gemaakt, maar ik heb het toch mooi zélf opgeknapt.'

Irene: 'Vroeger had ik zo'n idee van standsverschil. Nu voel ik dat niet meer zo. Ik schrijf nu ook gewoon een brief naar het stadhuis en ik praat met mensen die daar zitten. Maar ik verbaas me er nog wel over dat ik dat durf.'

Via het terughalen waarom iedereen naar de cursus ging komt het gesprek op de *veranderingen in houding* tegenover man en kinderen en taak als huisvrouw.

Grietje: 'Ik ben veel zelfverzekerder geworden, vooral tegenover m'n man. Vroeger dacht ik altijd: hij weet het wel, hij zal wel gelijk hebben. Nu denk ik meer: ik heb ook iets te zeggen. En toen hij wilde verhuizen naar een flat aan de rand van de stad heb ik voet bij stuk gehouden dat ik dat niet wilde. Ik voelde dat ik dan weer zo geïsoleerd zou raken. Maar het heeft me toch slape-loze nachten gekost. Ook tegenover m'n dochters verander ik wel. Ik vraag nu wel eens of ze voor mij een kopje thee willen inschenken. Ze gaan het anders veel te gewoon vinden dat moeder alles voor ze doet. Dat is voor henzelf later ook niet goed.'

Irene, Suze en Len voelen hun huishoudelijke taak soms als een dwang. Dat was voor de cursus ook al wel zo, maar ze vinden het nu minder vanzelfsprekend dat ze zo door hun gezin opgeëist worden. Langzamerhand proberen ze daar verandering in te brengen.

Irene: 'Eerst deed ik echt alles en maar rennen, net als m'n schoonmoeder. En als ik die zag, dacht ik: zo word ik later ook en dat wil ik niet. Toen ik op de cursus kwam, zag ik dat het ook anders kon. Nu doet m'n man ook wel eens iets in het huishouden (bijvoorbeeld bedden opmaken) en hij gaat met m'n dochtertje naar ballet. Tegen de mavo zag ik wel weer op, omdat ik niet altijd meer thuis kan zijn voor de kinderen. Maar dat vind ik nu niet meer erg. Ik zat toch eigenlijk vaak voor niks te wachten, want meestal gingen ze weer buiten spelen.'

Suze's man wil ook best veranderen: 'Het was meer dat hij niet beter wist en ik ook niet. Door de cursus en door de mavo ben ik meer tijd voor mezelf gaan vragen. Hij wil daar wel in mee, maar soms is het ook heel moeilijk, omdat hij niet

weet wat hij dan moet doen.'

Dat is ook het probleem bij Len. Als zij haar eigen gang gaat, botst dat soms met haar man's behoefte aan gezelligheid. Dat speelt vooral als haar man, vanwege onregelmatige dienst, 's morgens thuis is als zij cursus heeft. Ze gaat daar dan toch heen, hoewel ze weet dat hij het reuze ongezellig vindt dat ze er niet is. Ook hij heeft niet geleerd om zich alleen te vermaken.

Carla, Els en Truus voelen hun huishoudelijke taak niet als een verplichting. Het verzorgen van man en kinderen vinden ze fijn en de vervelende huishoudelijke klussen zoals wassen en boenen, nemen ze maar op de koop toe. Toch merken ze dat juist die klussen hen soms teveel worden. Dat laten blijken en erover praten is al een hele stap. Daarmee komen we op het *doel van de cursus*.

Niemand kwam naar de cursus om te emanciperen, iedereen kwam om te leren, maar in de loop der tijd is ook wel duidelijk geworden dat dat ongeveer hetzelfde is. Len en Irene zeggen dat ze veel bewuster geworden zijn van zichzelf en wat er om hen heen gebeurt. Grietje: 'de emancipatie is er ook voor ons' en Suze: 'misschien speelde het altijd wel een rol. Ik wilde ook contacten, uit m'n kleine kringetje. Maar ik kwam toch ook om te leren, rekenen en taal. Achteraf vind ik het wel goed zoals het in de cursus gegaan is.'

Els: 'Ja, dat vind ik ook maar het emanciperen had niet meer benadrukt moeten worden, dan was ik ermee gestopt. Er was in het eerste jaar van de cursus een vrouw die er af gegaan is omdat ze te wijs gemaakt werd en beïnvloed werd door de andere vrouwen. Ze was waarschijnlijk inwendig al lang in opstand gekomen en doordat ze op de cursus zat durfde ze haar mond open te doen. Ze ging thuis voor zichzelf opkomen, maar haar man pikte het niet en toen is ze weggebleven. Ze heeft het niet goed aangepakt, maar ze is ook niet voldoende gesteund door de vrouwen in de groep.'

Irene vertelt van een vrouw die ook in de begin-groep zat en ermee ophield omdat ze haar gevoel van altijd thuis moeten zijn voor haar kinderen niet kon combineren met tijd voor zichzelf vrijmaken. Daar kreeg ze een schuldgevoel van, maar ze vond het ook heel spijtig dat ze de cursus had opgegeven. Als ze Irene dan wel eens tegenkwam wilde ze altijd precies weten wat de groep aan het doen was.

Voor de twee vrouwen die in het tweede jaar op-hielden waren het ook persoonlijke omstandighe-

den die daarbij een rol speelden.

De opzet van de cursus is in de loop van de tijd veranderd. In het begin werd er nog gewerkt met de opdeling taal — rekenen — praten. Nu gaat het meer om taal en thema's en rekenen is naar de achtergrond verschoven. Bij de vergelijking van het eerste en tweede cursusjaar komt ook de begeleiding en het *zelf begeleiden* ter sprake.

Len vertelt dat in de vervolggroep die nu draait, de cursisten langzaamaan de taken van de begeleidsters overnemen met als doel dat de groep straks zonder begeleiding verder kan gaan. Dit is dan een nieuwe mogelijkheid, als vervolg op de cursus, voor de vrouwen die geen opleiding gaan volgen, die niet kunnen of willen gaan werken, maar toch het contact met de vertrouwde groep niet kwijt willen raken. Een andere mogelijkheid is dat oud-cursisten zelf een nieuwe beginnersgroep gaan begeleiden. Zou dat kunnen?

Els stelt zich voor hoe dat zal gaan: 'Ik kom dan binnen om negen uur en ik neem het woord ...' Wat praten betreft geen probleem 'en daar zullen ze ook nog wel van leren'. Maar taallessen en huiswerk ziet ze zich toch niet geven. Over deskundigheid gesproken ... begeleidsters zijn dat op hun manier, ze hebben er ook voor geleerd, maar Els en iedere andere vrouw uit de groep is dat ook. Zij weet hoe het is om cursiste te zijn, om op die manier in een groep te zitten. Ze snapt veel beter wat vrouwen willen leren en waar ze mee zitten. Dat pleit dus voor een combinatie van 'deskundigheden', maar niemand houdt dat nu al echt voor mogelijk, maar wie weet in de toekomst ...

Gesprek van de Open School-groep

Corrie, Riet, Bep, Sanny, Phien, Wil, Elly, Annie, Con en Ria zijn na de Open School-periode naar verschillende opleidingen gegaan: de moeder-mavo, de mbo (middelbaar beroepsopleiding) en de Ecabo (streekschool Amsterdam voor administratieve opleiding). Daarnaast ondernemen ze allerlei activiteiten en komen wekelijks bij elkaar om huiswerk te maken, om bij te praten ... Zij kwamen een avond bij Phien thuis om te praten over de resultaten van de Open School.

De vrouwen komen één keer in de week als *huiswerkgroep* bij elkaar. Dan wordt er gewerkt aan de vakken die ze op de mavo doen; ze oefenen

hun uitspraak van Engels en Duits en bereiden repetities voor. Ze werken met een strak schema zoals ze dat geleerd hebben op de Open School. Het laatste half jaar daarvan heeft de groep ook al geoefend om zelfstandig te draaien en het resultaat is nu zichtbaar. Hoewel de meeste tijd op gaat aan het huiswerk wordt er ook over thema's gepraat.

Corrie: 'We praten over verschillende actuele onderwerpen, bijvoorbeeld over staken. Een paar van ons hebben daar mee te maken en we verdiepen ons er ook in. Vroeger dachten we alleen aan ons geld, nu gaat het ook om de politiek die daar achter zit.'

De gezelligheid en vertrouwdheid van de groep maakt dat er over heel veel dingen gepraat kan worden. De mening en de raad van vrouwen uit de groep hielpen Sanny bij haar probleem met haar dochter over het gebruik van de pil. Ook voor Phien is de groep een steuntje in de rug: 'Het doet me goed dat we op maandagochtend bij elkaar komen. Je kan dan even uitzagen over dingen die je hebt meegemaakt, die je leuk vond maar ook die je dwars hebben gezeten. Ik wil altijd graag de reacties van de anderen peilen. Ik probeer nu een beurs te krijgen voor de mbo, maar dat lukt niet zo makkelijk. Daarover kan ik dan in de groep spuien.'

De band in de groep maakt dat je op elkaar kan rekenen, afspraak is afspraak: 'we gaan door weer en wind, zelfs door een sneeuwstorm' en degenen die niet kunnen worden op de hoogte gehouden. De bijeenkomsten zijn om de beurt bij iemand thuis. In het begin werden de mannen die dan toevallig thuis waren weggestuurd.

Corrie: 'Maar nu niet meer, ze schenken koffie in, gooien er ook een woordje tussendoor en we betrekken ze er meer bij.' Het leuke is dat de mannen ook onderling contact hebben met elkaar en dat ze hun vrouwen zijn gaan bewonderen om de manier waarop ze met elkaar omgaan. Zes vrouwen uit de groep zitten op de *moeder-mavo*. Daar gaat het wel heel anders toe dan ze op de Open School gewend waren: achter elkaar in de banken zitten, werken met boeken en cijfers.

Riet: 'Maar we hebben in de klas veel steun aan elkaar, ook aan het samen huiswerk maken. En we proberen natuurlijk de goeie dingen van de Open School op de mavo over te brengen. Want het gaat toch niet alleen om het leren, andere dingen zijn ook belangrijk. We hebben bijvoor-

beeld reclame gemaakt voor een avond over Chili en als we naar Hoor Haar hebben geluisterd willen we daar ook over praten. Tegen zulke dingen wordt wel even raar aangekeken, maar laatst werd er toch gevraagd: wat is dan die Open School van jullie? En dat hebben we met elkaar uitgelegd, want je wilt nog zo graag zo werken, of het in ieder geval proberen.'

Als er in de lessen vervelende dingen gebeuren, wordt er aan de bel getrokken. Corrie: 'We hebben geleerd om onze mond open te doen en vragen te stellen. We gaan ook met z'n allen naar de mentoravonden.' Ook de 'juf' is niet meer zo'n onbenaderbaar persoon: 'Je vraagt nu, vertel jij ook eens wat of hoe voel je je nou, dat kwam vroeger toch niet voor. Maar nu voel je niet meer zo'n afstand, je bent nu meer met mensen onder elkaar.'

Ook de vrouwen op de *andere opleidingen* merken dat ze meer durven en op meer dingen gaan letten. Marie-An vertelt over Ria (die vanavond niet kon komen) dat zij in het bedrijf waar ze werkt een opleiding heeft gekregen om de computer te bedienen. Maar daar moest ze wel heel nadrukkelijk om vragen. De directeur was zeer verbaasd; hij was niet op het idee gekomen dat een vrouw dat ook zou willen en kunnen. Heel vanzelfsprekend waren alleen mannen voor die opleiding in aanmerking gekomen. Maar nu blijkt zij het zo goed te doen, dat ze alléén nog aan de computer mag werken. En ze kan nu ook niet meer vrijnemen als de kinderen vakantie hebben. Ze heeft nu verantwoordelijk werk bevochten, maar dat brengt wel vervelende consequenties met zich mee. Hierbij merkt Phien op dat het hele arbeidssysteem niet is afgestemd op werken de vrouwen met een gezin. De meeste vrouwen zouden ook best graag technische vakken willen leren. Op de klusjesdagen van de Open School hebben ze daar al wat van geproefd en zij vinden het allang niet meer vanzelfsprekend dat alleen mannen technische beroepen hebben.

Wil: 'Als ik geen stageplaats kan krijgen voor de mbo, dan word ik automonteur.'

Ook Elly, die ook op de mbo (cultureel werk) zit heeft veel profijt van de Open School: 'Ik was de enige die al eerder aan thema's had gewerkt en daardoor had ik wel een voorsprong. Ik heb geleerd om gestructureerd aan een thema te werken. Ik kwam ook met flappen en later ging iedereen daar mee werken. Dat was enig. Maar zonder de Open School had ik de opleiding nooit

aangedurfd. Ik voel me er een stuk zelfverzekerder door. Vroeger dacht ik dat ik het nooit zou kunnen.'

Ook *los van het leren* is de invloed van de Open School merkbaar.

Corrie: 'Je gaat nu pas beseffen wat je opgepikt hebt, of beseffen doe je het eigenlijk niet, je handelt er meer naar. Alleen al het aanmelden bij de mavo; naar de Open School ging ik met knikken-de knieën, nu met een brutaal smoelwerk.'

Annie: 'Het belangrijkste wat ik geleerd heb op de Open School is het omgaan met anderen. Ik merk het nu weer op de mavo. Ik durf te praten met mensen en ik trek me minder van hun oordeel aan. Maar omdat ik veranderd ben en andere dingen ben gaan doen ben ik ook wel vrienden kwijtgeraakt. Ik kan me er nu zo aan ergeren als iemand helemaal niets doet. En maar wachten of er bezoek komt ... dat deed ik vroeger ook hoor.' Phien: 'Ik ben ook veranderd. Eerst voelde ik dat dat een bedreiging was voor anderen. Dan kreeg je zo'n reactie van: ze móet zo nodig. Maar ik merk dat ik doorzettingsvermogen heb gekregen om voor mezelf op te komen. Met die beurs denk ik nu: daar heb ik recht op. Vroeger zou ik gedacht hebben: ik ga daar niet m'n hand voor ophouden, dan zou ik geld geleend hebben.'

Ook het opzien tegen 'hoge mensen' is veranderd. Bep vertelt over een situatie in het ziekenhuis toen haar man geopereerd moest worden. De dokter vertelde nauwelijks wat er ging gebeuren, maar ze liet zich niet met een kluitje in het riet sturen en stond erop dat ze informatie zou krijgen: 'Als het echt nodig is, dan durf je nu wel je mond open te doen.'

De vrouwen ondernemen ook allerlei activiteiten. Annie en Ria zitten samen op dansen. Elly, Wil en Riet zijn via de Open School in het vrouwen-centrum van Amsterdam-Noord terecht gekomen. Ze zitten daar in een coördinatiegroepje en Wil is in een Fort-groep gegaan. Elly wil een praatgroep beginnen en heeft daarvoor een oproep gedaan in de 'brievenkrant' die oud-Open-Schoolsters samen maakten. Elly schreef: 'Aan alle alleenstaande moeders in Amsterdam-Noord. Ik wil een praatgroep beginnen in het Vrouwen-centrum. Voor alleenstaande moeders. Om met elkaar te praten over onze problemen en om elkaar te steunen. We kunnen ook bekijken hoe de bijstand in elkaar zit en hoe het komt dat de kinderbijslag vaak zo laat komt. Het uitgangspunt is elkaar te steunen en ook actief te zijn en te vech-

ten voor onze rechten.'

De groep is ondertussen van start gegaan. Elly is door de Open School gaan zien dat vrouwenzaken met je eigen belang te maken hebben, omdat je zelf ook vrouw bent, 'maar als ze mij drie jaar geleden hadden gezegd dat ik nu in de vrouwenbeweging zou zitten, had ik ze op hun voorhoofd gewezen. En nu zit ik er toch in.'

Ook dagen als 8 maart, de internationale vrouwen dag (door Elly omgedoopt tot de internationale moederdag) gaan niet meer onopgemerkt voorbij. De vrouwen op de moeder-mavo proberen ook de aandacht op vrouwenzaken te vestigen. Riet: 'Het kost allemaal wel extra tijd om daarmee bezig te zijn, zoals nu ook weer de actie voor de Argentijnse moeders. Maar het knaagt aan je geweten als je het niet doet.'

Niet iedereen in de groep houdt zich actief met vrouwenzaken bezig en dat is ook niet waar het om gaat. Belangrijk is dat iedereen na de Open School alleen of met een paar vertrouwde vrouwen een plekje heeft gevonden waar ze nieuwe verbanden legt en verder gaat. Sanny: 'Dat hebben we geleerd door met elkaar te praten.' En dat je ook van elkaar leert door met elkaar te praten heeft het oude schoolbeeld veranderd.

Wil: 'Echte wijsheid leer je niet school, dat ben ik gaan zien tijdens de Open School-periode. Je hoeft echt niet zo op te zien tegen bestudeerde lui. Al staan er titels voor hun naam van hier tot gunter, hun kennis is ook beperkt. Iets van de wijsheid die m'n opoe had, die amper kon lezen en schrijven, heb ik op de Open School gekregen door gesprekken met anderen.'

En in wat Corrie tenslotte zegt, ligt de betekenis van de Open School kernachtig samengevat: 'Ik ben bewuster gaan leven en over meer dingen na gaan denken. Ik heb geleerd om m'n mond open te doen en voor mezelf op te komen. Ik heb niet meer het gevoel dat alles maar over me heen komt, ik kan nu ingrijpen als ik dat nodig vind. En wat ik ook geleerd heb, is dingen doen die ik leuk vind ...'

De Open School-periode is voorbij, maar de vrouwen gaan verder.

Tot slot

Terugkijkend op de gesprekken merk ik dat ik dat vooral doe als begeleidster van de Volwassenen op Herhaling-groep.

De verschillen tussen beide groepen hebben te

maken met de tijd en de intensiteit waarmee ze hebben gewerkt. De overeenkomsten die er ook zijn tussen de groepen hebben vooral te maken met vaak dezelfde achtergrond waarmee de vrouwen naar de cursus en naar de Open School zijn gegaan. Ik denk alleen dat het beeld wat hier tevoorschijn komt over de vervolgmogelijkheden een beetje vertekend is doordat de ervaringen van de vrouwen met wie geen contact meer is, ontbreken. Voor zover we weten zijn ze meestal wel iets gaan doen, een of andere cursus, werken buitenshuis, soms zijn ze ook weer thuisgebleven. Daarmee komen we bij een probleem dat eigenlijk voor bijna alle vrouwen geldt die aan het volwassenenonderwijs zijn begonnen: een echt beroepsperspectief ontbreekt vaak. Wel zijn er baantjes te vinden als schoonmaakster of als kof-fiejuffrouw, maar het gaat er nu om dat ze nu eens ander werk kunnen doen dan ze thuis altijd al doen. Els vindt het nog steeds gruwelijk jammer dat ze vroeger de opleiding voor bejaarden-verzorgster niet heeft kunnen doen. Nu komt ze er gewoon niet meer tussen of ze moet als schoonmaakster in een bejaardentehuis gaan werken. Dat kan dan als stage gelden! En terecht vraagt Grietje zich af wat ze als vrouw van tegen de vijftig nog met een mavo-diploma zou moeten. De vrouwen die wel op de mavo zitten, zeggen dan ook dat het hun niet om het diploma gaat, maar om de interesse die ze hebben gekregen en het plezier wat ze er samen aan beleven. Dat betekent heel veel, maar voor het vinden van werk en het moedeloze gevoel daarover helpt het niet echt. En ook al vervallen de gangbare eisen voor beroepsopleidingen, zoals het een aantal vrouwen van de Open School is gelukt om zonder mavo of havo op de mbo te komen, daarmee is nog niet zeker of ze wel werk kunnen krijgen. Of ze dat ook lukt is de vraag; vermoedelijk zal het meer uitzondering dan regel zijn.

De vrouwen van de Open School en de cursus Volwassenen op Herhaling gaan door met de ervaringen die ze opgedaan hebben en daarmee ondersteunen zij ook de eis tot voortbestaan van de Open School en andere vormen van volwassenenonderwijs. Hun ervaringen zijn niet alleen een pleidooi voor tijd en geld, maar vooral ook voor de noodzaak tot *perspectief* voor de vrouwen die aan het volwassenenonderwijs deelnemen.

Met dank aan de vrouwen die de gesprekken met elkaar hielden, speciaal aan Maria-An.